Աստուածապաշտ մարդը ողորմած է եւ քաղցր։ Պատճառ Աստուծոյ օրհնածները երկիրը կժառանգեն, իսկ իւր անիծածները կկորչին։ Փոքր էի ես ու հասակս առի ծերացայ, ու երբէք արդար մարդին արհամարհուած չտեսի, կամ թէ նորա զաւակը ողորմութիւն հաւաքելիս։ Ուրեմն թող չարն ու հեռու կաց, բարին արա եւ միշտ անխարդախ, ճշմարիտ եղիր »։

Գրիգ. Եպիսկ. Աղթ.

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԶՕՐԱՎԱՐԱՑ

ԶՕՐՍ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ.

(Ապրիլ 1881 Թ. Բ.)

ՏԵՍԱՐԱՆ Է.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ՄԻՀՐՆԵՐՍԷՀ.

ՄԻՀՐՆԵՐՍԷՀ

Ահա նշան սիրոյ արեաց արքայի [illegible], Ա- [illegible]).

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Հագցրու դորանց նաև մի մի ընտիր վերարկու պարսկական, ես արժան համարիմ այս պատուական նախարարները Սասանեան տոհմի մէջ նշանակիլ և Արեգական որդի համարել։

ՄԻՀՐՆԵՐՍԷՀ.

Արժանի են և այդ փառաց, ([illegible]).

ՈՐՄԶԴԱՆ.

Տէր արքայ, դոքա արժանի են և մեզական պատուոյ և փառաց, ([illegible]) *ահա ձեզ պատկեր արեգական, որ իւր լուսով և ջերմութեամբ պահպանում է աշխարհի գոյութիւնն,* ([illegible])

ԳԱՐԵԳԻՆ.

([illegible]) *Սոքա կամենում են մեր մարմինը զարդարելով հոգիներս կողոպ-*

տել՝ բայց ունայն յոյս. (դէպ ի Արշակն) Արքայ արեաց, մեք արժանի չեմք այս շնորհաց, որ միայն Պարսից է սեպհական.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Եւ առաւել քան այդ արժանի էք. ես աստուածոց օգնութեամբ և հաճութեամբ մտադիր եմ լուսաւորել խաւար Հայաստանը, և միացնել Պարսից մեծ ազգի հետ, իմ երկրորդ մայրաքաղաք և աթոռ պիտի նշանակեմ Վաղարշապատ. Առժմին ինձ փոխանորդ պիտի կարգեմ, Մանաճիհրին ընդհանուր Վզուրկ հրամանատար, իսկ Գարեգնին ես սպարապետ. ես հաւաստի տեղեկութիւն եմ ստացել, որ Վարդան իր պաշտօնի մէջ անհաւատարիմ է գտնուել, կամեցել է գնալ Յունաց աշխարհ, իսկ Վասակը վատնել է արքունի գանձը, նոցա պաշտօնները ձեզ եմ տալի, եթէ ապստամբութեան և անհաւատարմութեան խորհուրդ չյղանայք.

ԱՏՈՄ.

Արքայդ Արեաց, Հայ ոչ մի ժամանակ փոխան բարեաց չար չէ հատուցել իւր բարերարին, Հայն աւելի հաւատարիմ է եղել օտարին քան իւր բնիկ ազգին, այս պատւոյ և փառաց արժանի չենք մեք, մեզանից աւելի արժանաւորները կան Հայաստանում, որ իւրեանց քաջութեամբ և հաւատարմութեամբ արդէն արժանացել են ձեր յատուկ սիրոյն.

ՄԱՆԱՃԻՀՐ.

Այո՛, մեք արժանի չենք ոչ այս ստացած շքանշանաց և պատւոյ վերարկուաց, և ոչ իսկ այն մեծ պաշտօնին, Վարդանայ հաւատարմութեան վերայ կասկածելոյ ստոյգ քննութեան պէտք կայ, մեք երեքումս կարող եմք երաշխաւորել նորա հաւատարիմ ծառայութեան առ Արեաց Տէրդ, նոյնպէս և Վասակայ վերայ կասկածելը Վարազվաղանի չարախօսութեան հետևանքն է.

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, Սասանեան տոհմի պատուանուանը, մոգական շքանշանի պատւոյն արժանի չեմք մեք, իսկ Վարդանայ և Վասակայ բարձր պաշտօններն ստանալու բնաւին ցանկութիւն չունիմք, եթէ մեք պատժոյ արժանի գործ եմք գործել, Անյուշ բերդին եմք արժանի, եթէ ոչ այդ տեսակ պատիւ և պաշտօն մեզ պատիժ եմք համարում.

ՈՐՄԶԴԱՆ.

(ինքնին) այս տեսակ միաբանութիւն և եղբայրական սէրը ոչ թէ Պարսից մէջ, այլ և մեր աստուածոց մէջ էլ չկայ, ընկերին իշխանութիւնից զրկելը պատիժ են համարում իրանց. դժուար թէ սոքա որսացւին պարգևով.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Ես շնորհակալ եմ թէ ձեր վստակոց և հաւատարմութեան և թէ

երաշխաւորութեան համար, Վարդան և Վասակ կմնան իւրեանց պաշտօնի մէջ ըստ ձեր ցանկութեան, իսկ դուք կստանայք արքունի գանձարանից առատ ոսկի, միայն թէ չապստամբիք Արեաց գահից.

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Արքայդ արեաց, Հայերից նոքա միայն կարօղ են անհաւատարիմ լինել, որ ազգուրաց և կրօնափոխ են լինում կամաւ, մի որ և իցէ անձնկալութեամբ, վասն զի իւր բնիկ ազգին և կրօնին անհաւատարիմն այլոց աւելի անհաւատարիմ է լինում, իսկ նոքա միայն կապստամբին, որ կստիպւեն ազգուրաց և կրօնափոխ լինել. ուստի մեք ազգուրաց չեմք, որ անհաւատարիմ ևս լինիմք և դեռ ձեզանից ստիպւած չեմք կրօնափոխ և ազգուրաց լինել, որ ակամայ ապստամբինք, ուրեմն մեզ վերայ կասկածելոյ բնաւ առիթ չկայ.

ՅԱԶԿԵՐՏ

Դուք թէև մարմնով հաւատարիմ էք Արեաց դրան, բայց հոգւով Յունաց մոլորեալ կայսեր հետ դաշնակից էք. յանցանք է ինձ առանց ձեր հոգւոյ բարեկամութեան մարմնոյ բարեկամութիւնն ընդունել, վասն զի հոգին միշտ մարմնոյ հակառակ գոլով, աշխատում է իւր ցանկութիւնը և նպատակն յառաջ տանել, և որպէս զի Հայոց ցոյց տուած հաւատարիմ ծառայութիւնը չունենայ իւր արգելառիթն, ես արժան համարեցի նախ Հայոց հոգւոյ բարեկամութիւնն ընդունել, միացնելով Պարսից մեծ ազգի հետ իբրև մի ազգ, մի կրօն, մի լեզու և մի հայրենեաց որդի, որոյ համար այսօր հրովարտակ գրեցի, որ ամբողջ Հայաստան դառնայ իւր մոլոր ճանապարհից, միմիայն Միհր Աստուծոյ, Արեգական և Վռամական սուրբ կրակին երկրպագեն մոգաց օրէնքով, որպէս զի հոգւով և մարմնով բարեկամանան Արեաց դրան, և դուք աւելի բաղդաւոր էք՝ որ անդրանիկ հաւատացեալ և միութեան առաջնորդ էք լինում այսօր.

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, մարմինք մեր ծառայ են Արեաց արքայից, իսկ հոգիք մեր միմիայն երկնքի և երկրի Արարիչ Աստուծոյ ծառայ են և երկրպագու որից զատ չկայ այլ Աստուած, ոչ երկնքի և ոչ երկրի վերայ.

ՅԱԶԿԵՐՏ

(Ծէծ-ջէր-Է) Ո՞ր Աստուծոյ, այն աղքատ հիւսան որդւո՞յն, որուն պաշտումն խելքով աղքատ Յոյները, և առանց ամաչելոյ քարոզում են թէ, «մեր Աստուած մատնեցաւ, չարչարեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ և այլն անհաւատալի բաներ». չար դևեր—Արհմնի արարածներ և ոչ իսկ Արհմն չեն բռնում մարդկանցից ու տանջում, այդ ի՞նչ տեսակ Աստուած էր, որ մարդիկ կարողացան բռնել և սպանել նորան. Աստուծոյ վերայ այդպիսի յիմարութիւններ պատմելը մեծ ամօթ է աստղին, լուսին

և հաւատացողին. Ձեզ նման քաջ և խելացի անձինք պէտք է քաջ ի միտ առնեն, որ այդ ամենը Ցունական խաբէութիւն է և մոլորութիւն.

ԱՏՈՄ

(Գուրէֆնէն) Ահա յայտնեցաւ ամբարշտի միտքը, տուր օրինաւոր պատասխան և մեր կողմից, ահա հասաւ մեր պսակ առանալու ժամն, այս ամենն ունայն են և խաբուսիկ.

ՄԱՆԱՃԻՀՐ.

(Գուրէֆնէն) Դու ի մանկութենէ ուսեալ ես, հաստատիր մեր կրօնի ճշմարտութիւնն ու խայտառակիր դոցա յիմարութիւնը.

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Արքայ քաջ, դու ուստի՞ գիտես այդ բաները մեր Տէր Ցիսուսի վերայ.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Ձեր մոլար օրինաց գիրքը, զոր աւետարան էք կոչում, կարդալ տուի և տեղեկացայ.

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, երկնային գանձարանի և դրախտի հանդիպեցար, բայց աւաղ, որ միայն դունից գիտելով յետ դարձար, ի՞նչի փոքր ինչ աւելի կարդալ չտուիր, ուր պիտի լսէիր Նորա փառաւոր յարութիւնն, երկինք համբառնալն, երկրորդ անգամ գալստեան խոստումն, ահաւոր դատաստանն, իւր հաւատացող բարեգործաց վարձատրութիւնն և ձեզ նման մոլորեալոց անվերջ պատիժ յաւիտենական կրակի մէջ.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

(Ծիծաղելով) Գիտեմ և այդ ամենը, բայց բոլորն էս խաբէութիւն է և առասպելաց առասպել.

ԳԱՐԵԳԻՆ.

Տէր արքայ, եթէ Նորա մարմնաւոր չարչարանաց հաւատում ես, աւելի պիտի հաւատաս Նորա հրաշալի յարութեանը, համբարձմանն ու երկրորդ գալստեանն, այդ բաներն էս նոյն սուրբ գրքի մէջ են գրած.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

(Ընդդիմելով) Ա՜յ լիրբ, անզգամ, յանդուգն պառաւնի, այսչափ միրզա այդ փոխարէն՝ գահի՛ճ, գահի՛ճ՝ (Երկու դահիճ են մտնեն.) կողոպտեցէ՛ք այդ անզգամն, (են կողոպտեն) կապեցէք ծանր շղթաներով, (են կապեն) տարէք, ձգեցէք մահապարտից խաւար ու գէճ բանտի մէջ. (մի քանի շղթայ հարուածելով ծեծելով դուրս են հանեն) գնա՛ յանդգնութիւնդ պտուղը վայելիր, եղիր օրինակ ապստամբաց.

ԳԱՐԵԳԻՆ.

(դառնայ) Ես կը գնամ պսակ ստանալու, քաջ ընկե՛րք, հետեւեցէք ինձ. (դուրս կ'ելնեն).

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Միհրներսեհի սեղանը պատրա՛ստ է.

ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ.

Ըստ Ձեր հրամանի կը պատրաստուի այս բոպէիս, (դուրս կ'ելնէ).

ՈՐՄԶԴԱՆ.

Անփորձ պատանիոյն պատիւ տալ նոյն է թէ լրբութիւնն ու յանդգնութիւնը խրախուսել, (Միհրներսեհ և Արշէզ կը մտնեն).

ՏԵՍԱՐԱՆ Ը.

ԱՌԱՋԻՆՔ, ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ ԵՒ ԱՐՇԷԶ.

ԱՐՇԷԶ.

(ինքնին) Այսօր բոլոր Պարսկաստան ուրախութեան հանդէս է կատարում, (մեկնի դարպասէն).

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Անհնարին մոլորութիւնն ու մոլեռանդութիւնը մոռանալ է տալի մարդուն իւր չափն ու սահմանը. Նստեցէք պատուական Նախարարք Հայոց, Ատոմ և Մանաճիհր, կերէք մեզ հետ Միհր Աստուծոյ զոհ, և ապա գնանք Ատրուշանի մէջ երկրպագել սուրբ կրակին.

ՄԱՆԱՃԻՀՐ.

Տէր արքայ, ամենախոնարհ պաղատանօք խնդրեմք, մի՛ ստիպէք զմեզ մեր սուրբ օրինաց դէմ մեղանչել, որ արգելում է մեզ կռոց զոհն ուտելը.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

Ճանաչեցէ՛ք իմ սէրս, յարգեցէ՛ք հրամանս, և ստացէք Հայաստանի թագն ու գաւազանը, թողէք այդ աղքատ հիւսան որդին, զոր Հրէայք իբրև անօրէն, մեղապարտ և ապստամբաց գլուխ սպանեցին խաչի վերայ. Ես իմաստնոց քննել տուի ամենայն ազգաց կրօնները, բոլորն ևս սուտ ու սխալ գտան, ուստի ընտրեցին միմիայն Մազդեզանց օրէնքն, և ես հրամայեցի, որ ամենայն ազգ և ազինք, որ իմ իշխանութեան ներքոյ են, մէկ օրէնքի հպատակին, արդէն հրովարտակ եմ ուղարկել Հայաստան և գուցէ մինչ դուք հասնիք, ամենայն տեղ արդէն լուսաւորուած տեսնէք.

ԱՏՈՄ.

Արքայդ Արեաց, մեք յօժար եմք ի մահ դիմել ի սէր ձեր, բայց այդ պահանջը ծառայութիւն չէ, այլ մեր կենդանի Աստուծուց յայտնի ապըս-

տամբութիւն և կամաւ գերութեան մէջ մնալ է, որ ոչ ձեզ արժան է առաջարկել և ոչ մեզ ընդունել։

ՅԱԶԿԵՐՏ·

Քաջ խորհեցէք ձեր վախճանի վերայ, տեսէք թէ ո՛ւր էք և ո՛վ է ձեզ հրամայողը։

ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ·

Նախարարք Հայոց, մի՛ յիմարանայք Գարեգնի նման, յարգեցէք արքայի կամքը, թողէք ձեր յիմար և մոլար աղանդը։

ՈՐՄԶԴԱՆ·

Պատուական եղբարք, թողէք այդ յիմարութիւնը, որ ձեր խաբեբայ վարդապետաց ուսուցածն է, մի՛ ապերախտ գտնուիք Արեգական, որ իւր լուսով և ջերմութեամբ պահպանում ձեր կեանքը։

ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ·

Տեսէք Արեաց մեծ արքայի անհուն սէրը դէպի ձեզ, որ ներելով է խօսում ձեզ հետ, հաւատացէք, որ ոչ մի պարսիկ մարդ անպատիժ չէր մնում, եթէ այսչափ ընդդիմանայր արքայի հրամանին։

ԱՏՈՄ·

Արքայի այս տեսակ սէրն ու ներողութիւնը թշնամութիւն է մեզ և ատելութիւն, մինչդեռ ստիպում մեզ, որ մեք մեր լոյսը փոխենք ձեր խաւարի հետ, մեր անգին մարգարիտը ձեր անպիտան նիւթի հետ, մեր շունչ և կենդանութիւն տուող Աստուածը ձեր անշունչ Աստուածոց հետ . . .

ՄԱՆԱՃԻՀՐ·

Եւ մի՞թէ արքայի և մոգպետի տուած այս պարգևները կարող են մեզ խաբել. մահապարտի մի սև շապիկ և ծանր շղթայն սրանցից աւելի յարգ ունին մեզ մօտ. կամենում էք այս անցաւոր և անարգ պարգևներով խլել, կողոպտել մեր անանցանելի պարգևն ու փառքը. առէք ձեր խաբուսիկ պարգևները, տուէք մեզ շղթայ . . .

ՅԱԶԿԵՐՏ·

(բ—րձ——ձն—վ) Ապերախտ ապստամբներ, սէրն ու քաղցրութիւնը ձեր յամառութիւնները չեն կակղացնում, միայն խստութիւն և դառն տանջանք կարող են ձեզ ուղիղ ճանապարհի վերայ բերել. կրկին ասացէք ինձ, պիտի հնազանդի՞ք թէ ո՛չ, պիտի թողո՞ւք ձեր յիմարութիւնը, պիտի ուտէ՞ք Միհր Աստուծոյ զոհը, երկրպագութիւն պիտի անէ՞ք Արեգական և Կրակին։

ՄԱՆԱՃԻՀՐ·

Ի զուր մեզ մի՛ փորձէք, մի՛ հարցանէք, մեք մեր սուրբ հաւատոյ համար գէճ ու մութ բանտը մեզ փառաւոր պալատ ենք համա-

բում՝ չղթայքն իբրև պաճուճ մրցանակ և յաղթութեան պսակ. ամենայն տեսակ դառն տանջանքներ մեզ իբրև վարձ և պատիւ ենք համարում. ոչ երկնաւորներ և ոչ երկրաւորներ կարող չեն քակել զմեզ մեր պինդ հաւատքից, զոր ոչ թէ իբրև զգեստ ենք հագել, որ ուզած ժամանակը հանենք կամ փոխենք, այլ իբրև արիւն և հոգի խառնած ու միացուցած ենք մեր մարմնոյ հետ.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

([illegible]) Վկայ լինին ինձ Միհր Աստուած, Որմիզդ, Արեգակն, Կրակ և ամենայն պաշտելիք մեր, որ ամբողջ Հայաստան աւերակ պիտի անեմ, այնպէս որ ճպուռն իւր բոյն դնելու տեղ չգտնէ, եթէ բոլոր Հայեր ձեր յամառութեան հետևեն, իսկ ձեր ընտանիք, որդիք, կանայք, ինչք և ստացուածք յարքունիս պիտի գրաւեմ, զձեզ Սաքաստան ու Խուժաստան պիտի ուղարկեմ հանքերու մէջ բանելու, և թերևս ճանապարհին խորշակից սատակելով՝ ձեր մարմինները թռչնոց և գազանաց պաշար լինին, որպէս զի ամենայն անհնազանդք ձեզ տեսանելով զգուշանան. Վերջին անգամն է, պատասխանեցէք, պիտի հնազանդի՞ք թէ ոչ.

ԱՏՈՄ.

Մեք արդէն պատրաստ ենք այդ ամեն սպառնացածդ տանջանաց, որով մեզ մեծ վարձուց արժանի կանէք.

ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ.

Ցիմար անզգամներ, գէթ ձեր անմեղ որդւոց խնայեցէք, որոց կորստեան պատճառ պիտի լինիք.

ԱՏՈՄ.

Պապանձի՛ր անմիտ շողոքորթ, այդ խորհուրդը Վռամ արքայն ևս յղացաւ, բայց վիժեց, չկարաց ծնանել, դուք ևս ներկայի և ապագայի առաջ ամօթահար պիտի լինիք, վասն զի մեծ է այդ յղացածդ և յղացողի որովայն պիտի պատառէ՝ ձեզ նման դժոխքի դռներ պիտի չկարենան յաղթել, դուք պիտի զարնուիք մեր հաւատոյ քարի վերայ և պիտի փշրուիք և փոշի դառնայք.

ՄԱՆԱՃԻՀՐ.

Ոչ Յազկերտ արքայն, ոչ արեգակ, ոչ կրակ, ոչ Միհր, ոչ Որմիզդ, ոչ տանջանք և ոչ իսկ մահ չեն կարօղ ոչ թէ զմեզ այլ և ոչ մի տգէտ Հայ պառաւ քակել իւր պինդ և հաստատ հաւատքից, ոչ այժմ և ոչ յաւիտեանս յաւիտենից, ահա ձեր տուած պատիւը մեք կամաւ ոտնակոխ ենք անում, ([illegible]).

ՈՐՄԶԴԱՆ.

([illegible]) Տէր արքայ, Աստուածներ այժմ զմեզ անգունդ պիտի իջեցնեն, որ համբերում ենք իւրեանց թշնամեաց այսչափ նախատել Մազ-

ցեզանց սրբութիւնք, սոքա անարժան են կենաց և լուսոյ, ոտնակոխ արին Արեգական սուրբ պատկերը ([illegible])

ՑԱՋԿԵՐՏ·

Դաշինձ, դաշինձ, ([illegible]) մերկացրէք և այդ երկու յանդուգն և ապերախտ անհաւատարիմներին, մեր և Աստուածոց ատելիներին, ([illegible]) կապեցէք ծանր շղթաներով, ([illegible]) տարէք Անյուշ բերդի գէձ և խաւար բանտի մէջ գցեցէք քաղցած և ծարաւ.

ԱՏՈՄ ԵՒ ՄԱՆԱՃԻՀՐ·

([illegible]) Փա՛ռք քեզ Տէր Յիսուս, որ արժանի արիր զմեզ քո սուրբ անուան համար կրել այս պատիժը, որոյ փոխարէն անշուշտ պիտի ստանանք անանց կեանք.

ՑԱՋԿԵՐՏ·

Հեռացրէք այդ ապերախտներն, ([illegible]) վերցրէք սեղանը, ([illegible]) Միհրներսեհ, Հայաստան ուղարկիր Դենշապուհին իբրև վերակացու, գործադրել հրովարտակիս հրամանը, Նեղել մոլորեալներին խստապահանջ հարկերով, մինչ յետին աստիճան աղքատութեան հասնեն. Նոցա եկեղեցիներից, վանքերից, եկեղեցականներից կրկնապատիկ հարկ առնել, մոլորեալ վերջին ծերունուց և նոր ծնած երախայից, չէն և անշէն տեղերից հարկ առնել. Նաև հրդեհել և այրել եկեղեցիները և նոցա մոլար գրքերն Յունաց և Հայոց ու Աղուանից լեզուով գրած. Հայաստանի մէջ ոչ մի կտոր մագաղաթ չգտնուի, Հայ դպրոցներ փակուին, դպրութիւնն ու լեզուն արգելուի, իսկ ո՛վ որ սիրով յանձն է առնում Մազդեզանց օրէնքը, նորան տալ իշխանութիւն, առատ պարգև և ազատութիւն յափշտակելոյ ապստամբաց ինչքն ու ստացուածքը. Նաև Պարսկաստանի մէջ խապառ արգելուի Քրիստոնէութիւն, նոյն հարուածոց և տանջանաց մատնուին ամենայն ազգ և ազինք, որ իմ իշխանութեան ներքոյ են և չեն կամենում պաշտել իմ պաշտածներս. ([illegible]).

ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ·

Արքա՛յդ Արեաց, Դենշապհւոյ խորագիտութիւն, անհնարին ագահութիւն և անգթութիւն չափ ու սահման չունի. Նա մի տարւոյ մէջ ամբողջ Հայաստան այն վիճակին կարէ հասցնել, ինչպէս մի մեծ հրդեհ հոր անտառն, իբր հետ ունելով սաստիկ փոթորիկ.

ՑԱՋԿԵՐՏ·

Աւելի թող աշխատի թշնամութիւն սերմանել եկեղեցականաց և աշխարհականաց մէջ, նախարարաց և ժողովրդեան մէջ և զանազան կուսակցութիւնների բաժանել. Հայոց քաջութիւն և միութիւն հրաշքներ են գործում, Հայն օտարից չի յաղթւում, Հայը Հայից է յաղթւում, Եղուա-

նից՝ Վրաց և այլն աշխարհներ ես ուղարկիր խոստապահանջ հարկահաններ. (Անշէտ կը մոնէ).

ՏԵՍԱՐԱՆ Թ.

ԱՌԱՋԻՆՔ ԵՒ ԱՐՇԷԶ.

ԱՐՇԷԶ.

(Դօդբ-դէ-լէ) Տէր արքայ, Հայ ձիաւորաց գունտն յափշտակեց Ատոմին և Մանաճիհրին պահճաց ձեռքից և թողեց արծուոյ արագութեամբ դէպ ի Հայաստան.

ՅԱԶԿԵՐՏ.

(Բարէկ-բէ-մբ) Ի՞նչ եմ լսում, Ատոմ ու Մանաճիհր ազատուեցա՞ն. Նախ պահիճներն գլխատուին, որ չկարացին պահպանել, իսկ Ատոմ և Մանաճիհր իւրեանց գնտովն իսկոյն սրախողխող լինին.

ՄԻՀՐՆԵՐՍԷՀ.

Եթէ թռչուն դառնան, չեն կարող ազատուել ձեռքիցս. (կը մէնէ).

ՄՈԴՊԵՏ.

Գնամ և ես առատ զոհերով Աստուածոց օգնութիւն հայցել, (ԽԽԽ) անիծեալ լինի Արհմն, որ ամեն անյաջողութեան և ձախորդութեան մայր է. (կը մէնէ).

ՏԵՍԱՐԱՆ Ժ.

ՅԱԶԿԵՐՏ (առանձին)

(Շատ չատ ծէմըմ) Հայոց յամառութիւնը հաւասար է իւրեանց քաջութեան. յամառ, ապստամբ և քաջ՝ անգամ՝ Աստուածոց կարող է յաղթել... ես վախում եմ, որ չկարենամ մի հօտ և մի հովիւ, մի կրօն, մի ազգ և մի լեզու անել բոլոր հպատակներս, թէ և լեռներ և դաշտեր արիւնով ներկեմ. եթէ պատանի Գարեգին, Ատոմ և Մանաճիհր այսչափ ընդդիմացան, Վարդան սպարապետը, որ իւրեանց կրօնապետի թոռն է, և նորա արիւնն է կրում, ինչքան աւելի պիտի ընդդիմանայ, և գուցէ շատ մեծ դժուարութեամբ կարենամ՝ յաղթել նորան.... ա՛հ, ես նախապատիւ եմ՝ համարում հարիւր պարսիկ կամ մոգ Հայոց կրօնին դառնալ, միայն թէ Վարդանայ պէս մի Հայ մոգական կրօնն ընդունէր... ա՛հ, Մի՛հր Աստուած, երկարացուր օրերս, մինչ տեսնեմ այս խարխուլ գահիս վերանորոգութիւնը, Հայեր մեզ հետ ի մի ձուլելով... Արեգա՛կն, լուսաւորիր Հայաստան քեզ երկրպագելու, չստիպեմ ակամայ տանջանաց և մահուան մատնել անպարտելի դիւցազունք, հքանդեմ դրախտի նման Հայաստան, որ աշխարհիս սկզբից ամենայն թագաւորաց նախանձու առիթ է եղել և շատ քիչերն են յաջողել ձեռք բերել, նոյնպէս ապագայ դարուց մէջ էլ շատերին նախանձելի պիտի լինի. Ա՛հ, Հայե՛ր, ամենայն պատուոյ և փառաց արժանի

Հայեր, իբրև որդի պիտի սիրէի զձեզ, եթէ յանձն առնէիք պաշտել մեր պաշտածն, ընդունէիք ազատ խնամութիւն անել մեզ հետ։ Հայ կանայք դիւցազներ են ծնում, Հայ արիւնը բոլոր Պարսկաստանը պիտի ազնուացնէ և քաջաց օրօրան պիտի դարձնէ... Միհր Աստուած, երկարացուր կեանքս մինչ յաջողեմ տեսնել Հայեր Արեաց հետ միացած — ի մի ձուլած, տեսնել Վաղարշապատում Մայր Արուշան....

Ա՛հ, յոյս և յուսահատութիւն հաւասար տիրում են սրտիս։ Արեգակն պայծառացուր Հայաստան, լուսաւորիր Հայոց միտքը, հազար Պարսկաստան չարժէ Հայաստան, հազար մոգ և մոգպետ չարժէ մի տգէտ քահանայ, միայն թէ Մազդեզանց օրէնքն ունենայ. մի մեծ գունդ զօրք Պարսկական չարժէ մի Հայ զինւոր. մի անծանօթ Հայու հաւատարմութիւնն ու տիրասիրութիւնը աւելի մեծ է քան իմ հարազատ որդւոցս հաւատարմութիւնը... քաջազուն Հայեր, դիւցազն Հայեր, ա՜հ անխիղճ են ձեզ մոլորեցնողները, բայց սակայն . . . (յետ է քաշւում)։

(Վարագոյրը իջնում)

(Շարունակելի)։ Ս. Գնանէ.

ԹԷ Ի՞ՆՉՊԷՍ ԵՆ ՆԱՅՈՒՄ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐԸ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԻ ՎԵՐԱՅ։

Որ և իցէ տէրութեան բարձրանալուն կամ կործանմանը նպաստող բոլոր պայմաններից ամենազօրեղը կրթութիւնն է։ Երկրի բուն ոյժը բովանդակւում է քաղաքացու արժանաւորութեան մէջ։ Ընդարձակ հողեր, բազմաթիւ զօրքեր, իմաստութեամբ կազմակերպւած հաստատութիւններ ոչինչ են, եթէ անձները թուլանում և ստորանում են։ Այսպիսի դէպքում կեանքը հեռանում է ընկերականութենից. նա սկսում է սակաւ առ սակաւ լուծւել և իմաստուն ու անողոքելի օրէնքի հիմամբ դուրս է նետւում այս դիակը, երիտասարդ և արգիւնաւոր տարրներին տեղի տալու համար։ Սա մի ճշմարտութիւն է՝ որն առաւել վերաբերւում է ռամկապետական ժողովուրդներին։ Միապետութեան մէջ բաւական է երբեմն միայն մի անձի զօրաւոր կամքը և ոգին՝ բոլոր երկրին մի ընդհանուր շարժում տալու համար, չնայելով որ այս փայլը վաղանցիկ է լինում, բայց կարող է շլացնել և խաբել շատերի հայեացքները։ Այսպէս չեն այն ժողովուրդները, որոնք իրեանք են իրանց կառավարում, նոքա ոչինչ չեն անում առանց ընդհանուրի համաձայնութեան, և եթէ այս Կառավարութիւնները կատարում են մեծամեծ գործեր, մենք դորանից այն պիտի եզրակացնենք՝ որ նոքա ունեն չափազանց կենսականութիւն և իսկական զօրութիւն։

Ամերիկացիների այսքան կարճ միջոցում զարմանալի ձեռներեցութեան, քաղաքականութեան և հողային զարգացման հասնելը պարզ ա-